

BOSHLANG'ICH SINFLARDA HUSNIXAT DARSLARIGA QO'YILGAN ZAMONAVIY TALABLAR

*Farg'ona viloyati Farg'ona tumani 61-umumiy o'rta ta'lim maktabi boshlang'ich
sinf o'qituvchisi*

Abduraximova Feruza Yaminjonovna

Annotatsiya.Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish va yozish ko'nikmalarini o'stirishda husnixat darslariga qo'yilgan talablar asosidada ishlash tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: qo'yilgan talablar, o'qish va yozish ko'nikmasi, husnixat darslar,o'qish va yozish malakasi, bo'g'in ko'chirish

Inson o'z fikrlarini og'zaki va yozma tarzda bayon etadi.Yozuv esa o'z imkoniyatlari va shartlariga ega.Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni husnixatga o'rgatish ehtiyoji mavjud.Yozuv jarayoni turli yozuv qurollari orqali amalga oshiriladi va qaysi yozuv qurolidan foydalanishiga qarab qo'l harakatlari shunga moslashtiriladi. Chiroyli yozuvga o'rgatishda birinchi navbatda quyidagi malakalarni singdirib borish talab etiladi: 1. Yozuv qurollaridan to'g'ri foydalanish 2. Parta ustida daftarni to'g'ri qo'yish. 3. Yozayotganda gavdani to'g'ri tutish va tirsaklarni to'g'ri harakat qildirish. 4. O'z xatini berilgan namuna bilan taqqoslashga o'rgatish. 5. Tovushni bosma harfga, bosma harflarni esa yozma shaklga aylantirishga o'rgatish. 6. Harflarni shaklini to'g'ri idrok etishga (yozuvni qayerdan boshlash, qayerda tugatish, o'ngga, chapga, burilish bog'lash va x.k.) o'rgatish. 7. Harflarni bir- biriga bog'lab yozishga o'rgatish. 8. Harflarni bir xil balandlikda va kenglikda tekis yozishga o'rgatish. 9. Daftar chizig'idagi qatorlarni to'g'ri to'ldirish, sarlavha, oy va kunlarni to'g'ri yozish. 10. Harflarni 75 daraja qiyaligini to'g'ri saqlash. Demak, boshlang'ich sinf o'quvchilarini chiroyli yozuvga o'rgatishdan oldin quyidagi malakalarni berish lozim. 1.Yozuv texnikasi, ya'ni yozuvning turli to'g'ri yozish usullaridan foydalanish. 2. Harflarning shaklini

to'g'ri ifodalash, ya'ni grafik malakalarini egallash. 3. Yozuv vaqtida harflarning shakli bilan bir qatorda uning qanday tovush bildirishini ham bilish, ya'ni imloga oid malakalarni egallash. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan har bir malaka o'z oldiga ma'lum bir qoidani maqsad qilib qo'yadi. Masalan, yozuv texnikasi yozuv qurollaridan to'g'ri foydalanish, yozayotganda partada to'g'ri o'tirish, qo'lini to'g'ri tutish, gigiyenik qoidalarga amal qilishni talab qiladi. Grafik malakalar esa harfning shaklini to'g'ri ifodalashni, ularning orasidagi masofani bir xil bo'lishini, qiyalikni to'g'ri saqlashni talab etadi. Imloga oid malakalarda esa qaysi harf qanday tovush bildirishini va ularning o'z o'rnida turishini talab etadi. Yozuv malakalari 6-9 yoshli bolalar uchun o'qituvchi tomonidan bevosita kuzatib borishni talab etadigan murakkab jarayondir. Aynan shu davrda o'quvchilar tomonidan bajariladigan yozuv mashqlari kelgusi uchun muhim ahamiyatga ega. O'quvchi o'zining dastlabki yozgan harf va uning elementlaridan ruhlanadi, o'ziga bo'lgan ishonch ortadi va qiyinroq bo'lgan harflarni ham yozishga intiladi. Shuning uchun ham o'quvchilarda dastlabki yozuv malakalarini hosil qilishda ularning irodasini mustahkamlashga e'tibor berish lozim. Bu vaqtda o'qituvchining bolalar erkin bajara oladigan topshiriqlar tanlashi katta rol o'ynaydi. Bu davrda bolalardagi psixologik xususiyatlarni ham tarbiyalash hamda ularning fiziologik o'sishlarini hisobga olish boshlang'ich sinf o'qituvchisining muhim vazifasidir. O'quvchilar juda ko'p vazifalarni o'qish, yozish, chizish va boshqa mashqlarni partada o'tirib bajaradilar. Bu davrda o'qituvchi o'quvchilarni to'g'ri o'tirishga o'rgatishi, ularni ishlashi uchun zarur shart sharoit yaratib berishi lozim. Buning uchun o'quv yili boshida o'qituvchi maktab shifokori bilan hamkorlikda bolalarni yoshiga, bo'yiga hamda ko'rish va eshitish qobiliyatlariga qarab partalarga o'tqazishi lozim. Parta o'rindig'ining chuqurligi o'quvchining tanasiga mos bo'lishi, taxtasi orqa tomonga bir oz qiya bo'lishi, qulayroq o'tirishi uchun orqa suyanchiqning balandligi o'quvchining belidan yuqori bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Boshlang'ich sinflar uchun A.B. guruh partalari ishlab chiqarish ko'zda tutilgan. "A" guruh partalari bo'yi 130 sm gacha bo'lgan bolalarga, "B" guruhi bo'yi 145-160 sm gacha bo'lgan bolalarga mo'ljallangan. Parta o'rindig'ining balandligi tizza bilan baravar,

chuqurligi esa son uzunligining $2/3$, $3/4$, qismiga teng bo'lishi lozim. Suriladigan o'tirg'ichlarni esa haddan tashqari oldinga yoki orqaga surib o'tirishga yo'l qo'ymaslik kerak. Parta ustining pastki qirrasi bilan suyanchiq orasidagi masofa, ya'ni ko'krak qafasi bilan uning qirrasi orasidagi masofa 4sm bo'lishi kerak. Bu masofa (distansiya) oraliq masofa deyiladi. Agar partaning oraliq masofasi kichik bo'lsa, o'quvchi juda siqilib ko'kragini partaning chetiga tirab oladi, agar oraliq masofa katta bo'lsa, qo'lni qo'yib o'tirishga noqulay bo'ladi. Shu sababli ularning to'g'ri o'tirishlarini ta'minlash uchun partaning oraliq masofasi to'g'ri saqlanishi lozim. Partaning oraliq masofasi uch xil bo'lishi mumkin: musbat, nol, manfiy. Musbat distansiyada parta ustining cheti bilan o'rindiqning orasidagi masofa keng bo'ladi. Parta ustining chetidan tushirilgan chiziq o'rindiqning ustiga emas, balki polga tushadi. Hozirgi kunda o'quv partalarini yanada qulay ixcham va chiroyli qilib chiqarilmoqda. Bu partalar gigiyenik hamda estetik talablarga to'liq javob beradi. Ular tashqi ko'rinishi va yengil bo'lishi jihatidan zamon talabiga mos bo'lib, sinf xonalarini tozalashda ham qulaylik tug'diradi. Bunday partalarning ya'ni bir qulay tomoni, uning tortmalarida yozuv asboblari saqlash mumkin. Parta bolalarning salomatligi uchun zarar qilmaydigan bo'lishi o'quvchilarning qulay o'tirishlari uchun mos bo'lishi chiroyli yozuvga o'rgatishning muhim omillaridan biridir. O'quvchilarni o'ziga mos partalar bilan ta'minlash bilan birga, unda o'tirish qoidalarini ham o'rgatish zarur. O'quvchilarga partada to'g'ri o'tirish, gavdani to'g'ri tutish qoidalarini, vaqtida tushuntirib borilmasa uzoq muddat noqulay sharoitda o'tirish natijasida ularning gavda suyaklari qiyshiq bo'lib qolishi mumkin. Ayniqsa, yozish vaqtida bir tomonga qiyshayib o'tirish umurtqa pog'onasining qiyshayishiga olib keladi. Bundan tashqari partada noto'g'ri o'tirish ko'zni tez charchatadi, natijada yozuvning sifati buziladi. Ko'rish a'zolari yaxshi bo'lmagan o'quvchilarni yorug' tushadigan deraza tomonga, eshitish a'zolari yaxshi bo'lmagan o'quvchilarni esa partaning oldingi qatoriga o'tqazish zarur. O'quvchilar uchun bunday zarur sharoitlarni yaratish orqali ularni darslarning yaxshi o'zlashtirishlariga erishish mumkin. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarga to'g'ri o'tirish qoidalarini chuqur singdirish uchun “Partada qanday o'tirish

kerak?” mavzuda suhbatlar tashkil qilish hamda shunga oid ko’rgazmali qurollardan foydalanish lozim. Bunday suhbatlarni bolalar maktabga dastlabki kelgan kunlaridan boshlash zarur. Yozish vaqtida yorug’likning qaysi tomondan tushayotganligiga alohida ahamiyat berish zarur. Sinf xonasining yorug’ bo’lishi ko’zning yaxshi ko’rishi uchun eng zarur shartdir. Agar sinfda yorug’lik yetarli darajada tushib turmasa, sinf xonasi qorong’iroq bo’lsa, yoki juda yorug’ bo’lsa ham ko’z tez charchaydi, natijada yozuvning sifati buziladi. Sinf derazalariga quyosh nurini to’suvchi pardalarni tutmaslik zarur. O’quvchi yozayotganda va o’qiyotganda yorug’lik chap tomondan tushishi kerak. Yozayotganda gavidani to’g’ri tutmaslik umurtqa pog’onasining qiyshtayib qolishiga, bo’yin va orqa muskullarning charchashiga olib keladi. Ko’kragini partaning chetiga tirab olishga o’rganib qolgan o’quvchining ko’krak qafasi siqiladi, nafas olishi og’irlashadi. Bunday holatda uzoq o’tirish o’quvchi sog’lig’iga katta zarar yetkazadi. Demak, o’quvchilar partada o’tirish qoidalariga amal qilishlari shart. Har bir o’quvchining partada qanday o’tirishini kuzatib borish, noto’g’ri o’tirgan o’quvchilarni tartibga chaqirish zarur. Sinfda partada to’g’ri o’tirish va ruchkani to’g’ri ushlash qoidalari ko’rsatilgan rasmlarni osib qo’yish ham yaxshi natija beradi. Ayniqsa, olti yoshli 1- sinf o’quvchilariga alohida e’tibor berish lozim, chunki gavda tuzilishi va muskullari hali rivojlanmagan bo’lib, biur holatda uzoq o’tirish ularni charchatib qo’yadi. Shuning uchun bu davrda yozuv mashqlarini bir necha qismlarga bo’lib, charchash hollarini hisobga olib, jismoniy mashqlar va dinamik pauzalar o’tkazib turish talab etiladi. Taniqli rus pedagogic K. D. Ushinskiy dars vaqtida jismoniy mashqlar o’tkazishning ahamiyati haqida shunday degan edi: “Birinchii darsdayoq o’qituvchi bolalarni to’da bo’lib bajariladigan harakatlarga o’rgatishi kerak. Bu harakatlar bolalalrga charchagan a’zolarini harakatlantirish bilan birga a’zolarini tetik tutishlari uchun ham katta yordam beradi” degan edi. O’quvchilarga dars jarayonida bajariladigan mashqlar, nihoyatda oddiy bo’lib, kam vaqt olishi, ularning jismoniy jihatdan o’sishiga, qo’l va barmoq muskullarining chiniqishiga , qomatlarini to’liq, erkin tutishlariga yordam berishi lozim. Yozuv darslarida 8-10 minut o’tgandan so’ng o’quvchilar betoqat bo’lib, orqa va yonlariga yaslanib

o'tiradilar, o'rinlaridan beixtiyor turib ketadilar, bu ularning charchaganliklaridan darak beradi. Dastur talabi bo'yicha birinchi sinf o'quvchilari uchun "Yozuv daftari" tavsiya etilgan bo'lib, unda qiya chiziqlar orasidagi masofa 25 mm va qiya chiziqlarsiz kichik harflar yoziladigan satr chizig'i orasidagi masofa 5 mm ga teng bo'lgan ikki chizikli daftarlari tavsiya etiladi: 1- sinf uchun tavsiya etilayotgan yozuv daftarining qiya chiziqlari 75 darajaga teng bo'lishi lozim. Qiya chizikli daftarga yozib mashq qildirish orqali, qiya chiziqsiz ikki chizikli daftarga o'tiladi. Bunday daftarda mashq qilish o'quvchilarga harflarning qiyaligini ko'z bilan chamalab yozish imkoniyatini beradi. Ikkinchi sinfdan boshlab, III- IV sinflargacha bir chizikli daftar tavsiya etiladi. Matematika darslarida esa katakli daftaridan foydalaniladi. Katakli daftarlari davlat standarti asosida chiqariladi. O'quvchilarning daftarlari o'qtuvchi tomonidan muntazam ravishda tekshirilib borilishi kerak. Daftarni toza tutgan va chiroyli yozgan o'quvchilarni rag'batlantirib borish ularning daftarlari ustiga alohida ajralib turishi uchun yulduzcha yoki "bayroqcha" lar qo'yib berish mumkin. Savod o'rgatish daftarida harflarni 75 daraja qiyalikda yozish ko'nikmasini hosil qilinsa, keyinchalik bu qiyalikda yozish malakasi oshib boradi. O'quvchilarga harflarning qiyaligini to'g'ri saqlashga o'rgatishdan oldin daftarni parta ustiga to'g'ri qo'yishni o'rgatish lozim. Daftarni parta ustida noto'g'ri turishi gigiyenik qoidalarni buzilishiga sabab bo'ladi. Chunki yozuvning qiyaligi daftarning holatiga qarab belgilanadi. Agar daftar ko'rsatilgan qiyalikda tursa yozuv to'g'ri yoziladi. Agar daftarning holati o'zgarasa yozuvning ham qiyaligi o'zgaradi: Shuning uchun har bir darsda o'qtuvchi ularning daftarlari holatini kuzatib borishi kerak. Daftarning pastki chap burchagi ko'krak o'rtasiga to'g'ri bo'lishi yoki daftarning qiya chizig'i parta ustining chetiga tik bo'lishi kerak. Daftar yozuv bilan to'lib borgan sari uni yuqoriga chiziq bo'ylab surib boriladi. Chap qo'l bilan esa daftarning yuqori tomoni bosib turiladi. Yozuv darslarida daftarning parta ustiga qo'yish holatini to'g'ri tashkil etish juda zarur. Buning uchun sinf partasining ustiga ikki o'quvchining har biri uchun ingichka qiya chiziq chiziladi. Bu chiziqning pastki uchi o'quvchilarning chap ko'kraklari o'rtasiga to'g'ri bo'lib,

parta ustiga nisbatan 75 daraja qiya qilib chiziladi. Natijada hamma o'quvchilar partasi ustida nazorat chiziqlari bo'ladi. Endi o'qituvchi o'quvchilarning daftar chetini yoki bukish joyini shu nazorat chizig'iga to'g'rilab olishga erisha olsa bo'ladi. Chiziqlar to'lib borgan sari daftarni shu chiziq bo'ylab yuqoriga ko'tarib borish lozim.

O'quvchilar o'z xato va kamchiliklarini faqat doskada emas, o'z yozuvlarida ham sezishlari muhimdir. Ba'zi bir o'quvchilar o'z xatolarini sezmaydilar, shuning uchun o'quvchilarga o'zaro bir-birlarining daftarlarini tekshirish ham yaxshi natija beradi. Ayrim o'quvchilarga esa o'qituvchining o'zi daftarda yozib ko'rsatishi lozim. Bunday o'quvchilar o'qituvchining qo'l harakatiga qarab turib o'z xatolarini tuzatishlari mumkin. Ba'zi hollarda o'qituvchi harflarning shakli haqidagi tasavvurini kengaytirish uchun ruchkani havoda mashq qildirib ko'rsatishi ham mumkin. O'quvchilar chap qo'llarini parta ustiga qo'yib, o'ng qo'llari bilan ruchkani yuqoriga ko'targan holda, o'qituvchining doskadagi harakatini havoda bajaradilar. Chiroyli yozgan o'quvchilarni rag'batlantirib, ularning daftarlarini sinfda namoyish etib ko'rsatish lozim. Ammo xunuk yozgan ba'zi o'quvchilarni esa butun sinf oldida uyaltirmaslik, xato va kamchiliklarini o'ziga mustaqil tushuntirish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boshlang'ich ta'lim bo'yicha yangi taxrirdagi o'quv dasturi, T. 2015
2. Karima Qosimova, Safo Mathonov va boshqalar- Savod o'rgatish metodikasi, T. 2008.
3. Karima Qosimova, Safo Matchonov, Holida G'ulomova, Sharofat Yo'ldasheva va boshqalar. Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent, Noshir nashriyoti 2009